

PRÍSPEVOK K DEJINÁM VÝSKUMU LOKALÍT Z DOBY BRONZOVEJ V DOMANÍKOCH A SEBECHLEBOCH¹

Gabriel Nevizánsky – Péter Prohászka

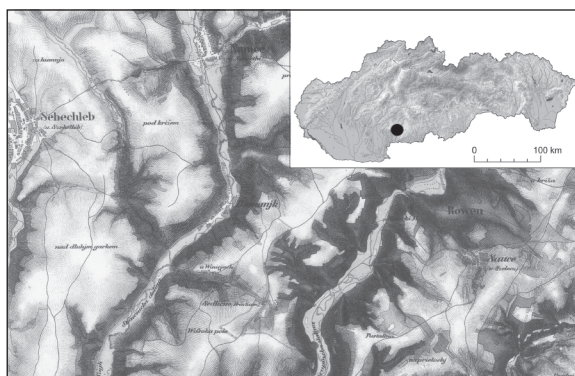
DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2019.suppl.1.21>

Keywords: Middle Slovakia, Domaníky, Sebechleby, Ede Boleman, archívals, Final Bronze Age, research history

Data to the research history of the Bronze Age sites at Domaníky and Sebechleby

The article deals with the research history of the Final Bronze Age cemetery in Domaníky. The cemetery is well known thank to Andrej Kmet'. He excavated and collected here a lot of urns and bronze objects in 1887. Kmet' published the finds and the results in the periodical *Tovaryštvo*. But the first finds from Domaníky came to the private collection of the notary Rezső Keller and he reported first about the cemetery. He gave them with other finds together from Sebel-léd as a gift to the Hungarian National Museum. The clay bowl with decorations is dated to Ha B stage. Very important is an other object from Sebechleby, a bronze tool, which was used at minning in prehistory. On the occasion of the International Congress of the Prehistoric Archaeology and Anthropology in 1876 made Ede Boleman a short excavation in the cemetery. He sent the digged artefacts to the Hungarian National Museum, but the finds are missing in the collection. His excavation report was published in the daily newspaper "Hon". After presenting the biography of Ede Boleman the authors analyzed and evaluated the remained objects and reports.

ÚVOD

Obr. 1. Okolie Sebechleby a Domaník na mapovom liste druhého vojenského mapovania.

Hontianska obec Domaníky, okr. Krupina, sa dostala do povedomia archeologickej odbornej verejnosti vďaka aktivitám A. Kmeťa, ktorý v jeho katastri realizoval v roku 1887 terénny výskum (obr. 1). Na sledovanej lokalite odkryl urnové hroby z neskej doby bronzovej. Svoje terénne pozorovania a nálezové okolnosti zachránených hrobov vrátane nájdených artefaktov dokumentoval aj fotografiami v druhom ročníku časopisu „Tovaryštvo“ (Kmet' 1895). Počiatky archeologického výskumu v Domaníkoch slovenská odborná verejnosť doposiaľ spája s osobnosťou A. Kmeťa napriek tomu, že už takmer jedno desaťročie pred ním sa dostali informácie na svetlo sveta o tunajších nálezoch, z ktorých niekoľko sa dostalo aj do zbierkového fondu Maďarského národného múzea. Dokonca pred Kmeťom, už v roku 1876 uskutočnili v Domaníkoch archeolo-

gický výskum, ako nás o tom informuje článok v súdobých novinách.

Na sledovanú lokalitu upozornil F. Rómera a zároveň aj Archeologickú komisiu už v roku 1870 R. Keller, o čom informuje krátka správa v časopise *Archaeologiai Értesítő* (Rómer 1870, 98): „(Domaníky, hontianska župa) na konopných poliach sa často nachádzajú hrnce s rozmermi až do troch palcov, ktoré pospolitý ľud zväčša porozbija. Na tomto pohrebisku často nachádzajú bronzové predmety a spálené kosti. Za túto informáciu sme vďačný pánovi Rudolfovi Kellerovi a zároveň lokalitu venujeme do pozornosti Hontianskej archeologickej spoločnosti.“ O sledovanom nálezisku bola informovaná hore uvedená organizácia, ktorá však vtedy sotva

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu 2/0072/17 agentúry VEGA.

mohla uskutočniť výskum. Založili ju síce už v roku 1834, ale po relatívne krátkom pôsobení v roku 1847 zanikla a svoje zbierky odovzdala do fondu Maďarského národného múzea (*Prohászka 2018*). Namiesto hontianskej inštitúcie však výskum inicioval tekovský, konkrétnejšie levický lekárnický spolok na čele s lekárnikom E. Bolemanom. Menovaný o šesť rokov neskôr, koncom augusta 1876, navštívil lokalitu, kde realizoval aj krátkodobý terénny výskum.

Levický lekárnik E. Boleman (1835–1884) popri svojej archeologickej činnosti v Tekove zohral významnú rolu v hospodárskom a politickom živote mesta (obr. 2). V čase úmrtia bol riaditeľom Levickej sporiteľne a úverového ústavu, ďalej poslancom mestského magistrátu a členom viacerých vedeckých spoločností (*b. a. 1884*). Počiatky jeho záujmu o archeológiu siahajú do 60. rokov 19. stor., kedy ako člen Lekárnického spolku Tekovskej župy realizoval terénne výskumy a zbieral starožitnosti hlavne z územia Tekovskej a Hontianskej župy. Jeho najvýznamnejšie vedecké aktivity sa viažu k eponymnej lokalite maďarovskej kultúry v katastri niekdajšej obce Maďarovce, dnes miestna časť obce Santovka, okr. Levice. E. Boleman z poverenia Lekárskeho spolku Tekovskej župy kopal s nádenníkmi v Maďarovciach na viacerých miestach na vrchole vyvýšeniny (*Boleman 1870, 107*). Nájdené zvyšky zoologického materiálu poslali Archeologickej komisii Maďarskej akadémie vied (*Báthory 1866*). O výsledkoch svojho výskumu E. Boleman referoval v liste, ktorého text sprístupnil F. Rómer na stránkach časopisu *Archaeologiai Értesítő* (*Boleman 1870*). Následne hore uvedený spolok v Maďarovciach nájdené nálezy v roku 1869 daroval do fondu Maďarského národného múzea (*Nevizánsky/Prohászka 2015; Rómer 1870, 17, 18*). Levický Lekárnický spolok spolu s E. Bolemanom sa aktívne zapojili do orga-

Obr. 2. Ede Boleman (1835–1884).

ničných prác VIII: medzinárodného kongresu antropológie a prehistorickej archeológie (*Prohászka 2015a*). Z tohto dôvodu archeologickú zbierku poslali na výstavu realizovanú k danej udalosti v Budapešti. Na druhej strane sa podieľali aj na organizovaní návštevy pozvaných hostí sledovaného podujatia priamo v Maďarovciach, kde okrem pohostenia 12. septembra v poludňajších hodinách priamo na lokalite uskutočnili krátkodobý výskum (*Henszlmann 1876, 263, 264; Prohászka 2015b*). Časť vystavených artefaktov ako aj počas výskumu objavené predmety darovali organizátori zahraničným hosťom kongresu (*Henszlmann 1876, 263*). Výskum E. Bolemana v Domaníkoch koncom augusta 1876 bol vyvolaný práve s prípravnými prácami kongresu. Z nájdených urien poslal niekoľko kusov aj F. Rómerovi, ostatné nálezy mienil vystaviť na výstave, ktorú organizovali pri príležitosti návštevy účastníkov kongresu v Maďarovciach (*b. a. 1876*). Výskumnú správu E. Boleman neposlal organizačnému výboru, resp. F. Rómerovi, ale publikoval ju v denníku *Hon (Vlast)* v článku pod názvom „Régészeti leletek Hontmegyében“/Archeologické nálezy v Hontianskej stolici (*b. a. 1876*):

„Léváról Boleman Ede gyógyszerész úrtól a következő érdekes sorokat veszsziük: A régészek figyelmét e sorokkal arra akarom felhívni, hogy ásatásokat eszközöltessenek Domanikon Hontmegyében, mely kis község a Terény-selmecezi-út mellett Némethi városka előtt fekszik. E helységtől alig 8–10 percznyi távolságban, az országúttól 15–20 ölnyire a Selmecezi folyó 1-öl magas partjában 1 és 1 ½ lábnyi mélységben kövek alatt kisebb s nagyobb urnák találhatók. Ezek telvén hamu, szén és csontdarabokkal. Ily urnákat találtam egy-két előbbi ásatásom alkalmával; 29-én új kirándulást tettem Broch főorvos ural s fűradságunkat szép eredmény jutalmazta. Ezen helyen barbárkori temetkezési hely lehetett, de az árvoizek folytán a magasabb helységből legördülő kövek által az urnák legnagyobb része fel van forgatva s összezuzva s csak elvétve találni egészeket. Egyik urnában a csontok felett bronz fibulát és karperecznek részeit találtuk, de az ércz már tökéletesen drugo nobilis-sé átváltozva. Ez azt mutatja, hogy ezen temetkezési hely a kőkor és a bronzkor átmeneti korszakába esik. Most Keller Rezső németh-i körjegyző urnál láttam egy egész ép urnát szintén telve hamuval és csontokkal és tetején kővésővel, melyet egy paraszt a folyó partján a leomlott földben talált ép állapotban, s ezt a jegyző urnak adta át, míg egy másikat összezuzott azt hívén, hogy aranyat talál benne. Mult alkalommal folytatott ásatásomkor egyik urna mellett kova szilánkot letem, tegnap átfurt cserép sulykot, az ugynevezett orsót. Valószínű, ezen völgyben is ugyanazon népfaj tanyázott, mint Mogyoródon, hol áldozó helyük

volt. Sőt Szudon, F.-Gyarmathon s nagyobbára a közelfekvő völgyekben mindenütt cserépdarabok találhatók. A lelt tárgyakból néhány darabot leküldtem volt dr. Rómer Flóris urnak a többit pedig kiállítjuk Mogyoródon september hó 12-én, midőn az őstörténelmi congressus tagjai Mogyoródra is kirándulnak, megtekintendők Mogyoródot, e híres áldozó helyet, valamint azon téglá- vagy agyagutat, mely a Dunától – Szobtól egész fel a bányavárosokba vihetett, melynek nyomai láthatók. Helembánál Szobb mellett, Szudon t. Sembery imre úr parkjában vagy 600 öltre ép állapotban fenntartva és Zsemberen a cserepesi pusztán már csak mint elmállott téglá- vagy agyagárok, mely vörös szalagként vonul végig szud felé, s följebb Pécsgericz felé az erdőben elvész. – Bars- és Hontmegye főispánjai a bars-hontmegyei gyógyászati egylet által felkérettek, hogy september hó 12-én, midőn a congressus tagjai Mogyoródra kirándulnak, intézkedni kegyeskedjenek, hogy szobon fogatok legyenek s hívják föl a megye intelligentiáját a részvételre. Mint tudomásomra jutott, a főispán urak készséggel feleltek meg. Már is intézkedtek, hogy a tudósok fogadtatása Mogyoródon ünnepélyes legyen. Az egylet pedig addig és az napon is folytatva ásatásait a kiránduló vendégeknek bizonnyára sok becsét és tanulságot lesz képes nyújtani.“

Podávame voľný štylistický upravený preklad príspevku:

„Z Levíc od pána lekárnik a Ede Bolemana sme dostali nasledovné zaujímavé informácie.

Uvedenými riadkami dávam na vedomie archeológom, aby realizovali archeologické vykopávky v Domaníkoch, v hontianskej stolici. Malá obec sa nachádza pred mestekom Hontianske Nemce, vedľa hradskej vedúcej z Terian do Banskej Štiavnice. Vo vzdialenosti sotva 8–10 minút chôdze od obce, 15 až 20 siah od hradskej na siahu vysokom brehu Štiavnického potoka, v hĺbke 1 až 1,5 stopy možno pod kameňmi nájsť menšie – väčšie urny. Tie sú plné popolom a úlomkami kostí. Takéto urny som našiel počas jedného až dvoch predchádzajúcich výskumov. Dňa 29. augusta 1876 počas výletu s primárom Brochom bola naša námaha bohato odmenená. Na uvedenej lokalite zrejme bolo barbarské pohrebisko, ale v dôsledku povodní z vyšších miest sa skotúľali kamene, ktoré zväčša rozbili a povalili urny. Z nich celé exempláre možno nájsť iba výnimočne. V jednej urne sme nad kosťami našli bronzovú sponu a časti náramku, pričom kov už bol dokonale patinovaný. Uvedené skutočnosti poukazujú nato, že skúmané pohrebisko pochádza z rozhrania doby kamennej a bronzovej. Nedávno som videl u okresného notára Rezső Kellera jednu celú zachovalú urnu, ktorá bola plná popola a kostí nad ktorými sa nachádzalo kamenné dláto (plochá sekerka). Uvedenú nádobu našiel v brehu potoka miestny roľník, ktorý ju odovzdal pánovi notárovi. Druhú urnu ale roztlkol, domnievajúc sa, že v nej nájde zlato. Počas minulého výskumu som vedľa jednej urny našiel úštep z kremeňa, včera zas prevrútané závažie, tzv. praslen. Domnievame sa, že i v tomto údolí sa usadilo podobné etnikum ako v Maďarovciach, ktoré však tam malo svoje obetisko. Dokonca aj v Sudinciach a v Hontianskej Vrbici a zväčša i v blízkych údoliach možno všade nájsť črepy. Z nájdených predmetov som niekoľko kusov poslal dr. Flórisovi Rómerovi, ostatné zas vystavíme v Maďarovciach 12. septembra z príležitosti návštevy účastníkov prehistorického kongresu, ktorí tam obhliadnu známe obetisko a spečené valy tiahnuce sa od Szobu po banské mestá. Zvyšky uvedeného valu vidno v Chľabe blízkosti Szobu, Sudinciach v parku pána Imreho Semberyho v pomerne zachovalom stave v dĺžke 600 siah a Žemberovciach v osade Cserepes (dnes Čriepeš), kde je už zvetraný a odtiaľ sa tiahne v podobe červenej stuhy (pásu) smerom do Sudiniec a vyššie v Pečeniciach sa stráca v lese. Hlavný župan Tekovskej a Hontianskej stolice prostredníctvom tekovskej a hontianskej lekárskej spoločnosti ma požiadali, aby 12. septembra, v čase príchodu účastníkov kongresu do Maďaroviec, zaistil prítomnosť záprahov v Szobe na presun hostí a vyzval aj miestnu inteligenciu k návšteve podujatia. Dozvedel som sa, že hlavní župani sa pozitívne postavili k tejto akcii. Okamžite nariadili, aby v Maďarovciach bolo privítanie vedcov slávnostné. A zároveň aby lekárnický spolok v ten deň pokračoval vo výskume za účelom poskytnutia poznatkov a zážitkov pre prichádzajúcich hostí.“

Táto Bolemanova správa bez udania zdroja bola zverejnená v slovenčine v roku 1876 prvom ročníku Slovenského letopisu, v zošite 4, ktorej autorom je F. V. Sasínek (1876, 334).

Miesto uloženia nálezov, ktoré E. Boleman poslal F. Rómerovi sa nám nepodarilo zistiť, pretože v knihe prírastkov Maďarského národného múzea neboli zaznamenané ani ako dar Bolemana ani s pomenovaním lokality. Vo vitríne výstavy boli umiestnené iba Bolemanove nálezy z Maďaroviec a Kalnej nad Hronom (Hampel 1876, 53). Nemožno však vylúčiť, že darovanými predmetmi F. Rómer zveľadil archeologickú zbierku budapeštianskej univerzity, čo však v dôsledku absencie inventárnej knihy nemožno kontrolovať.

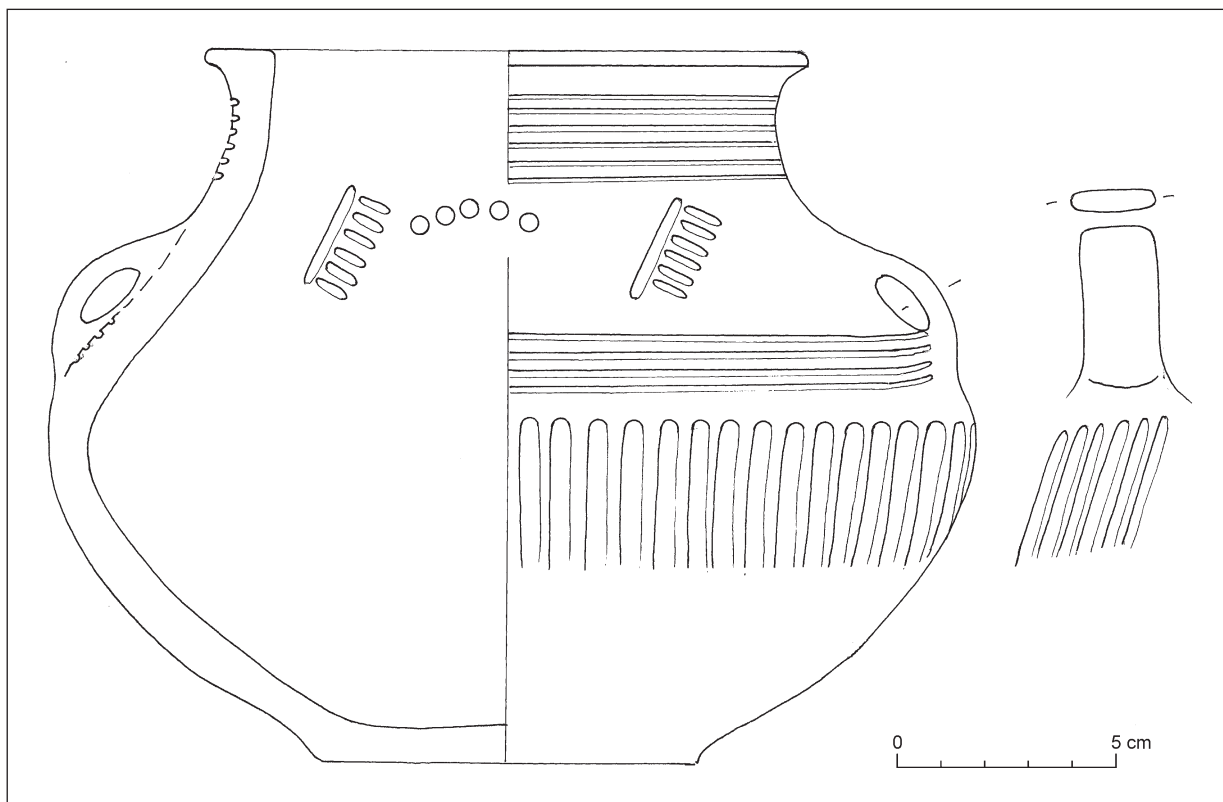
E. Bolemanom spomínaná urna, ktorú uschovával okresný notár R. Keller, sa našťastie nestratila. O pár mesiacov neskôr, vo februári 1877, sa objavila správa v časopise *Archaeologiai Értesítő*, ktorá informuje o dare R. Kellera pre Národné múzeum v Budapešti (Rómer 1877, 9): „Od okresného notára Rezső Kellera sme dostali: 1 kamenný amulet; 1 kamenné dláto (plochá sekerka); jelení paroh; 1 bronzové náradie a zdobená urna s grafitovým povlakom a lineárnou výzdobou. Miesto nálezu: Domaníky (Hontianska stolica).“ V Maďarskom

národnom múzeu 15. februára 1877 inventarizovali nasledovné nálezy získané darom R. Kellera z Hontianských Nemiec:

1. Kamenný amulet, dĺ. 7,7 cm; š. 2,2 cm (MNM 18/1877. 1). Sebechleby (Hontianska župa).
2. Kamenné dláto (plochá sekerka), dĺ. 13,8 cm; š. 4,5 cm; hr. 3,7 cm (MNM 18/1877, 2). Sebechleby (Hontianska župa).
3. Jelení paroh, dĺ. 27,5 cm s lešteným a tenko zarezávaným hrotom (MNM 18/1877, 3). Sebechleby (Hontianska župa).
4. Bronzový nástroj podobný puzdra pre dýku. Dĺ. 21,5; max. š. 5,1 cm. Hrubo spájkované z dvoch častí (MNM 18/1877, 4). Sebechleby (Hontianska župa).
5. Urna vonku potiahnutá grafitovým povlakom, zdobená líniami, opatrená dvoma malými uchami. Vo vnútri kosťami premiešaná hlina. V. 17,9 cm; pr. ú. 13 cm (MNM 18/1877, 5). Domaníky (Hontianska župa).

URNA Z DOMANÍK

Sivastá dvojuchá amfora s vodorovne vyhnutým krátkym okrajom s kónickým prehnutým hrdlom, ktoré plynulo prechádza do pliec. Zaoblené vydutie je stlačené, kónická spodná časť opatrená s rovným mierne odsadeným dnom. Dve protilahlé pásikové uchá sú nasadené na pleciach, tesne nad vydutím. Výzdobu hrdla tvorí šesť obežných vodorovných žliabkov. Na rozhraní pliec a tela zdobená štyrmi obežnými žliabkami. Horná časť tela nádoby po celom obvode je kráslená hustými a širokými zvislými, pod uchami mierne zošíkmenými žliabkami s dolným ukončeným do stratena. Plece zdobili piatimi malými kruhovými jamkami usporiadané do poloblúka a obrazcami, ktoré vytvára jeden dlhší šikmý žliabok v kombinácii šiestich kolmo nasadených kratších žliabkov. Rozmery: v. 16,5 cm; pr. ústia 12,6 cm; pr. dna 8,6 cm; pr. vydutia 21,5 cm; š. ucha 1,8 cm. Kosťami premiešaná hlina uvádzaná v prírástkovvej knihe sa už nenachádza v nádobe. Inv. č. MNM 18/1877. 5 (obr. 3).

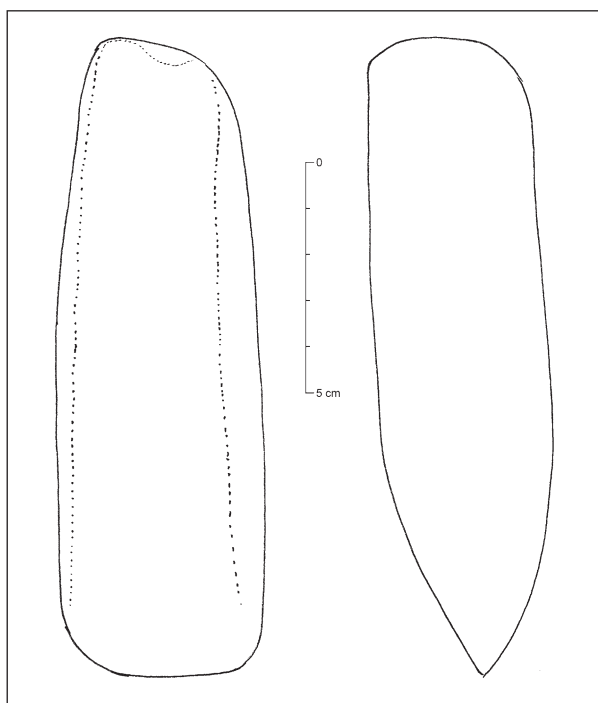
Obr. 3. Urna z Domaník v zbierke Maďarského národného múzea.

Sledovaná nádoba veľmi pravdepodobne pochádza z pohrebiska, ktoré ako prvý skúmal svojho času E. Boleman a následne aj A. Kmeť (*Bátora* 1979, 60, 61; *Borovszky* 1906, 279; *b. a.* 1876; *Kmeť* 1895; *Polla* 1996, 137, 138; *Socháň* 1888; *Veliačik* 1978, 36, 37). Lokalita v polohe Konopiská sa nachádza 600 m juhozápadne od obce, tesne na pravom brehu Štiavnice. Z typologického aspektu relatívne blízku analógiu k sledovanej amfore našli v Ilave, v hrobe 281 a zároveň reprezentuje nimi vyčlenený typ A2. Podľa autorov sledovanej monografie tektonikou sa tento typ podobá amforám lužickej kultúry na Morave, najmä do základného (4. fáza) stredného (sliezkeho) obdobia, teda z HB1 (*Benediková/Katkinová/Budinský-Krička* 2016, 177, obr. 94: 281). Ďalšia typologicky blízka amfora sa našla na pohrebisku Žitavany-Kňazice v hrobe 29, ktorú autor výskumu dokonca považuje za import zo sídelnej oblasti kyjatickej kultúry (*Kujovský* 2018, 246, 274, tab. XV: 2). Zomrelých na sledovanej lokalite pochovávali od záveru mladšej doby bronzovej po prvú polovicu neskorej doby bronzovej (HA2–HB1; *Kujovský* 2018, 287).

Chronologické postavenie žiarového pohrebiska v Domaníkoch v rámci dlhého vývoja lužickej kultúry na Slovensku definovali viacerí bádatelia. Podľa *L. Veliačika* (1978, 36, 37) v keramickom materiáli je evidentný vplyv z oblasti kyjatickej kultúry. Z bronzovej industrie sa objavili špiralovité prstene, zlomok sedlovitej spony, nakrčný kruh s tordovaným telom a koncami stočenými v očko, zlomok ihlice s hlavicou stočenou v očko (*Veliačik* 1978, 37).

Pohrebisko v Domaníkoch spolu s nálezmi z Lišova *J. Bátora* (1979, 69), datuje rámcovo do stupňa HB. Záverom možno ešte poznamenať, že nedatované urny sa našli aj v intraviláne Domaník okolo kostola (*Gyürky* 1883, 160).

BANÍCKY PRACOVNÝ NÁSTROJ, TZV. ŠPICIAK ZO SEBECHLIEB

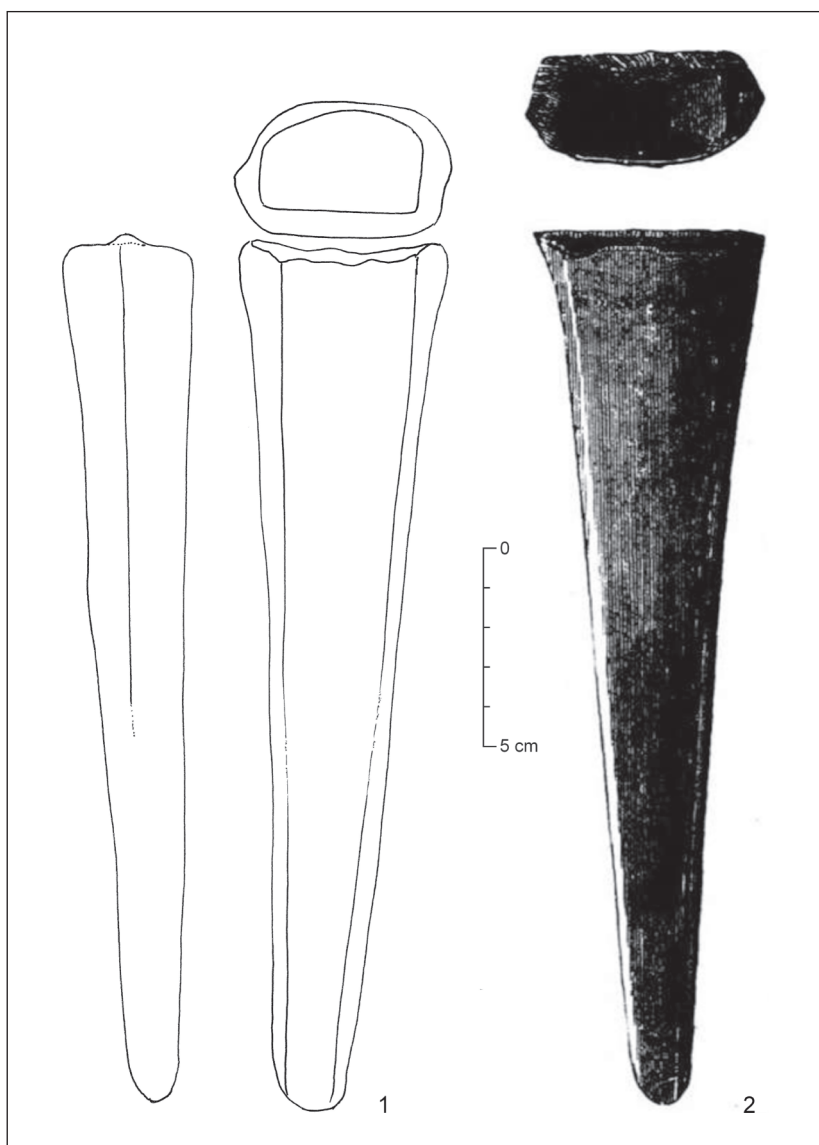
Obr. 4. Brúsená kamenná industria zo Sebechlieb.

R. Keller okrem urny poslal ešte štyri predmety do Maďarského národného múzea, ktoré sa našli v katastri obce Sebechleby, okr. Krupina. Kamenný amulet a jelení paroh dnes už nemožno identifikovať v nálezovom fonde. Popri plochej kamennej sekerke (dĺ. 14 cm; š. 4,5 cm; hr. 3,8 cm; obr. 4) si nepochybne mimoriadnu pozornosť zasluhuje bronzový artefakt na boku s recentne vyrytým nápisom „Szebelléb“, čo je totožný so súdobým maďarským názvom obce Sebechleby.

Ide o liaty dutý bronzový postupne zúžený podlhovastý hranatý špiciak s tuľajkou a so zaobleným hrotom. Bol pospájaný z dvoch samostatne odliatych polovic. Tri steny otvoru pre porisko sú rovné, jedna dlhšia stena je zaoblená. Rozmery otvoru tuľajky: 3,9 x 2–2,6 cm. Celková dĺžka 21,5 cm; rozmery oválneho ústia 5,4 x 3,5 cm. Inv. č. MNM 18/1877.4 (obr. 5).

Sledovaný predmet svojho času publikoval J. Hampel, pričom správne definoval aj jeho funkciu, banícky nástroj (*Hampel* 1892, 139). Vo svojom texte uvádza, že predmet daroval v roku 1877 R. Keller a opisuje ho ako valcovitý banícky nástroj dlhý 21,5 cm s tuľajkou s priemerom 8,1 cm. Ten istý údaj sa nachádza aj vo francúzsky publikovanej

knihe i keď v tomto prípade predpokladá, že pochádza z depotu (*Hampel* 1886, 99, tab. XV). V treťom zväzku, v maďarsky publikovanej knihe, dokonca zverejňuje aj jeho kresbu, ale bez popisného textu (*Hampel* 1896, 32, obr. 3). Absencia textu pod kresbou, resp. na nevhodnom mieste umiestnený odkaz zapríčinili, že uvedený nález zo Sebechlieb zostal odborníkmi nepovšimnutý. Žiaľ, o konkrétnom mieste nálezu a o nálezových okolnostiach nemáme k dispozícii relevantné informácie.

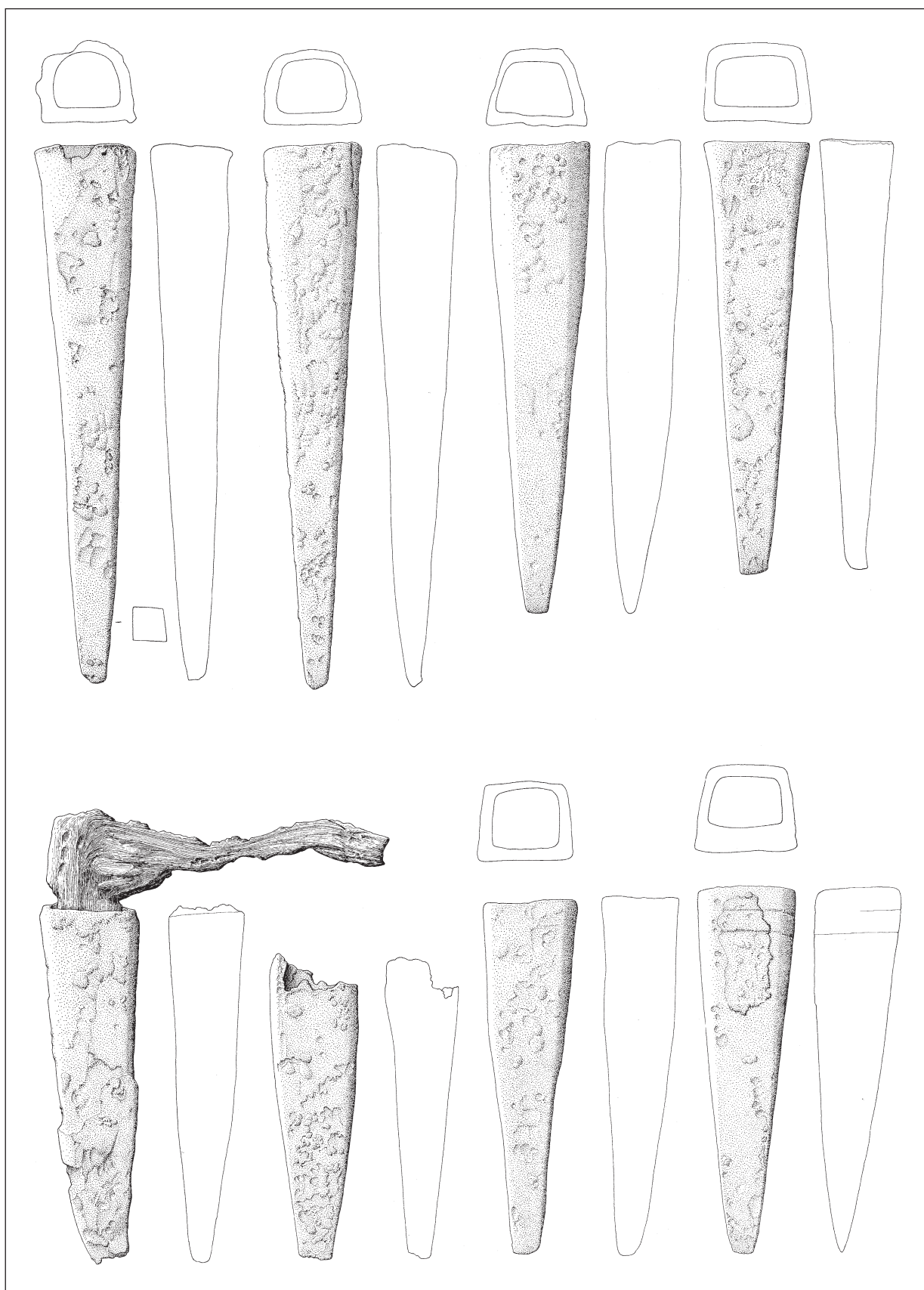
Obr. 5. Bronzový špiciak s tuľajkou zo Sebechlieb. 1 – kresba J. Marettová; 2 – kresba z knihy J. Hampla (1896, 32, obr. 3).

Z doby bronzovej sa okrem sledovaného nálezu zo Sebechlieb zatiaľ nevyskytol z územia Slovenska iný bronzový artefakt, ktorý by definovali ako banický nástroj. Podobná je však situácia v susedných aj vzdialenejších oblastiach. V Karpatskej kotline sú tzv. špiciaky pomerne vzácne. Evidujeme ich v dvoch obrovských bronzových depotoch v Sedmohradsku, a to na lokalitách Gușterița, dnes miestna časť mesta Sibiu (*Petrescu-Dîmbovița* 1978, 120–122; tab. 113: 211), a Uioara de Sus, dnes miestna časť mesta Ocna Mureșului, jud. Alba (*Petrescu-Dîmbovița* 1978, 132–135, tab. 165: 119–123). V týchto prípadoch však ide o typologicky úplne odlišné exempláre používané hlavne pri ťažbe soli, ktoré sú v hornej časti opatrené až štyrmi vonkajšími lalokmi. Sledované depoty patria do tzv. druhého stupňa mladšej doby bronzovej (*zweite Jungbronzezeitstufe*), sedmohradského horizontu Suseni, ktorý možno synchronizovať so zadunajským horizontom Kisapáti-Lengyeltóti (*Petrescu-Dîmbovița* 1978, obr. 3) a na Slovensku s horizontom Martinček-Bodrog datovaným do HA1 (*Novotná* 1970, 12–15, tab. 1). Do sledovanej kategórie banických špiciakov zrejme patrí aj unikátny, zatiaľ nepublikovaný bronzový artefakt, ktorý bol súčasťou depotu v keramickej nádobe na mohylovom pohrebisku v Krteloch (južné Čechy), o ktorom referoval O. Chvojka² na XV. medzinárodnej konferencii doba popolnicových polí a doba halštatská v Smoleniciach (*Mitáš* 2018,

V katastri Sebechlieb sa na viacerých miestach našli archeologické nálezy. Na svahu pod „Malou Horou“ bolo počas vinohradníckych prác narušené pohrebisko, z ktorých pochádzajú črepy viacerých lužických nádob. Najčastejšie sú črepy baňatých amfor s kuželovitým hrdlom a vydutím zdobeným zvislými i vodorovnými ryhami, skupinami jamiek a výčnelkami. Pôvodne sa našli aj bronzové predmety, ktoré sa stratili (*Balaša* 1960, 51; *Kmeť* 1905, 56; *Veliáčik* 1978, 132).

Nález banického nástroja v Sebechleboch nie je prekvapivý, pretože kataster samotnej obce leží na úpätí Štiavnických vrchov, ktoré majú vulkanický pôvod. Najbližší výskyt oxidáčnych rúd medi je evidovaný v katastroch Pukanca, okr. Levice, Banskej Štiavnice, okr. Banská Štiavnica, Hodruši-Hámrov, okr. Žarnovica, Banskej Belej, okr. Banská Štiavnica a Vyhní, okr. Žiar nad Hronom (*Bátora* 2018, obr. 267). Sekundárne ložiská zlata sú zaznamenané na území obcí Pukanec, v polohe Pukaný potok, okr. Levice, Žembovice, okr. Levice Ladzany, okr. Krupina, Hontianske Nemce, okr. Krupina a Prenčov, okr. Banská Štiavnica (*Bátora* 2018, obr. 269).

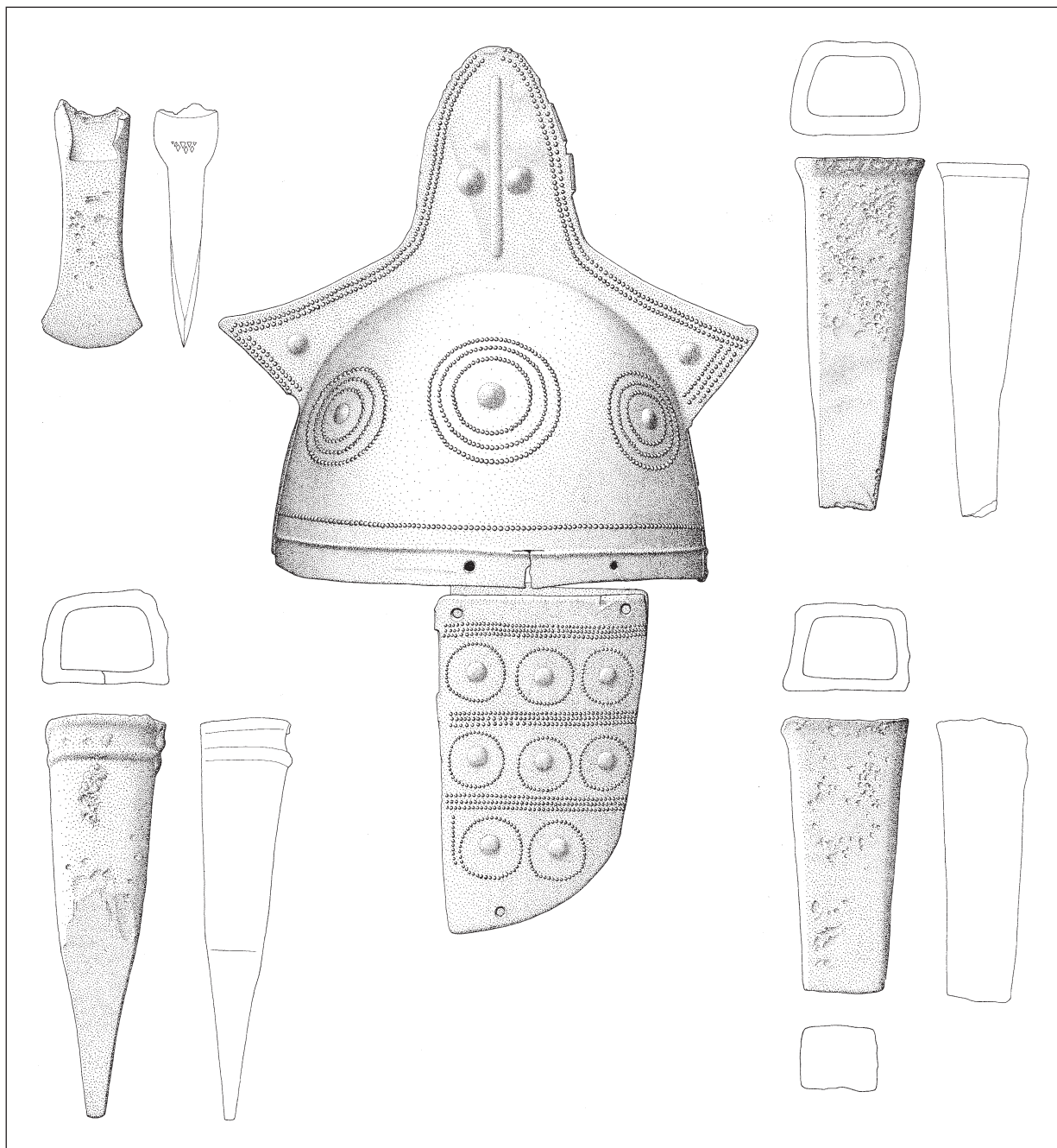
² Za informácie a fotografiu špiciaka z Krtel ďakujeme O. Chvojkevi.

Obr. 6. Špiciaky z rakúskeho Mittelebergu (Mayer 1977, tab. 91).

375). Pravdepodobné fragmenty hrotov, tzv. špiciakov evidujeme ešte zo Zakarpatskej oblasti Ukrajiny z nejednoznačne určenej lokality – Velikaja Began, Zmeevka alebo Orosievo, okr. Beregovó (Kobal' 2000, 98, tab. 94B: 5), prípadne z Holašovíc, okr. České Budějovice (Kytlicová 2007, 262, tab. 21: 22).

Relatívne blízke analogické nálezy k tzv. špiciaku zo Sebechlieb nachádzame na území západného Rakúska, v spolkovej krajine Vorarlbersko, na lokalite Mitteberg (obr. 6), kde podobné predmety definujú ako *Tüllenpickel der Mitteberger Form* (Mayer 1977, 226, tab. 90: 1342–1344; 91: 1345, 1346; Reschreiter/Konrad 2018). Sú zastúpené aj v depote (obr. 7) z priesmyku Lueg (Mayer 1977, 227, tab. 124: 5), ktorý datujú do staršieho obdobia popolnicových polí, prípadne do stupňa Haidach/Draßburg (Mayer 1977, 227).

Obr. 7. Depot z priesmyku Lueg (Mayer 1977, tab. 124).

Záverom možno konštatovať, že prvý staronový banícky nástroj, tzv. špicíak zo Sebechlieb, sa našiel na sídelnom území lužickej kultúry v tesnej blízkosti Štiavnických vrchov s bohatými ložiskami rôznych farebných kovov. Vzhľadom na to, že ide pravdepodobne o solitérny nález bez bližších nálezových okolností, presnejšie datovanie v rámci relatívne dlhého a komplikovaného vývoja lužickej kultúry by bolo zavádzajúce. Doposiaľ známe nálezy sledovaného predmetu pochádzajúce z bronzových depotov sú datované do staršieho stupňa popolnicových polí, prípadne horizontu Suseni/Kisapáti-Lengyeltóti alebo Martinček-Bodrog.

LITERATÚRA A PRAMENE

- Balaša 1960
Báthory 1866
Bátora 1979
Bátora 2018
Benediková/Katkinová/Budinský-Krička 2016
Boleman 1870
Borovszky 1906
Gyürky 1883
Hampel 1876
Hampel 1886
Hampel 1892
Hampel 1896
Henszlmann 1876
Kmeť 1895
Kmeť 1905
Kobaľ 2000
Kujovský 2018
Kytlicová 2007
Mayer 1977
Mitáš 2018
Nevizánsky/Prohászka 2015
Novotná 1970
Petrescu-Dîmbovița 1976
Polla 1996
Prohászka 2015a
Prohászka 2015b
Prohászka 2018
Reschreiter/Konrad 2018
Rómer 1870
G. Balaša: *Praveké osídlenie stredného Slovenska*. Martin 1960.
N. Báthory: Jelentés a Hontmegye Magyarad helységében talált csontok összehasonlító boncztani vizsgálatáról. *Archaeologiai Közlemények* 6, 1866, 73–75.
J. Bátora: Žiarové pohrebiská lužickej kultúry v oblasti Zvolena. *Slovenská archeológia* 27, 57–86.
J. Bátora: *Slovensko v staršej dobe bronzovej*. Bratislava 2018.
L. Benediková/J. Katkinová/V. Budinský-Krička: *Ilava, poloha Porubská dolina Pohrebisko lužickej kultúry na strednom Považí*. Bratislava – Nitra 2016.
E. Boleman: *Archaeologiai levelek VIII*. *Archaeologiai Értesítő* 2, 1870, 107, 108.
S. Borovszky: *Hont vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest 1906.
A. Gyürky: *Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ik*. II. kötet. Vác 1883.
J. Hampel: *Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie*. Budapest 1876.
J. Hampel: *Trouveailles de l'âge de bronze en Hongrie*. Budapest 1886.
J. Hampel: *A bronzkor emlékei Magyarhonban 2*. Budapest 1892.
J. Hampel: *A bronzkor emlékei Magyarhonban 3*. Budapest 1896.
J. Henszlmann: A történelem előtti és embertani VIII. Nemzetközi congressusnak Budapesten tartott ülései és kirándulásai. *Archaeologiai Értesítő* 10, 1876, 237–255.
A. Kmeť: Starožitnosti v Honte. *Tovaryšstvo* 2, 1895, 195–214.
A. Kmeť: Popolnicové polia z ďalšieho okolia Sitna. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti* 8, 1905, 56, 57.
J. V. Kobaľ: *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*. Prähistorische Bronzefunde XX/4. Stuttgart 2000.
R. Kujovský: Pohrebisko z doby popolnicových polí v Žitavoch-Kňažiciach. *Slovenská archeológia* 66, 2018, 235, 336.
O. Kytlicová: *Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen*. Prähistorische Bronzefunde XX/12. Stuttgart 2007.
E. F. Mayer: *Die Äxte und Beile in Österreich*. Prähistorische Bronzefunde IX/9. München 1977.
V. Mitáš: XV. Medzinárodná konferencia. Doba popolnicových polí a doba halštat-ská. *Slovenská archeológia* 66, 2018, 374–379.
G. Nevizánsky/P. Prohászka: *K počiatkom výskumu eponymnej lokality maďarovskej kultúry v šesťdesiatych rokoch 19. storočia*. Zborník na pamiatku Jozefa Paulíka. Zborník SNM. Supplementum 9. Bratislava 2015, 35–51.
M. Novotná: *Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit*. Bratislava 1970.
M. Petrescu-Dîmbovița: *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung-und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/1. München 1978.
B. Polla: *Archeológia na Slovensku v minulosti*. Martin 1996.
P. Prohászka: Rómer Flóris és a budapesti VIII. Ósrégészeti és Embertani Kongresszus előkészületei – Flóris Rómer and the preparations of the 8th Congress of Prehistoric Archaeology and Anthropology of Budapest. *Arrabona* 51, 2015, 87–114.
P. Prohászka: Rómer Flóris és a VIII. Ósrégészeti és Embertani Kongresszus Budapesten. In: T. Kerny/Á. Mikó (red.): *Archeológia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulóján*. Budapest 2015, 77–102.
P. Prohászka: A Hontmegyei Ritkaságokat Gyűjtő Társulat régészeti leltára és tevékenysége. *Honismeret* 46, 2018, 29–36.
H. Reschreiter/M. Konrad: Keine Tüllenpickel im bronzezeitlichen Salzbergbau von Hallstatt! *Experimentelle Archäologie in Europa* 17, 2018, 19–33.
F. Rómer: Újabb leletek. *Archaeologiai Értesítő* 2, 1870, 16–19.

- Rómer 1877
 Sasínek 1876
 Socháš 1888
 Veliáčik 1978
 b. a. 1876
 b. a. 1884
- F. Rómer: Hazai tud. Intézetek és leletek. *Archaeologiai Értesítő* 9, 1877, 95–99.
 F. V. Sasínek: Starožitnosti u Domaníku. *Slovenský letopis* 1, 1876, 334.
 P. Socháš: Neco o pohrebišti u Domaník. *Časopis Vlasteneckého Muzejního Spolku Olomouckého* 5, 1888, 80–82.
 L. Veliáčik: Lužická kultúra na Slovensku. Diel II. Kandidátska dizertácia (Archeologický ústav SAV). Nitra 1978. Nепublikované.
 b. a.: Régészeti leletek Hont megyében. *Pesti Napló* 27, Nr. 210, 1876.
 b. a.: Boleman Ede. *Bars* 4, Nr. 39, 1884.

Beitrag zur Forschungsgeschichte bronzezeitlicher Fundorte in Domaníky und Sebechleby

Gabriel Nevizánsky – Péter Prohászka

Zusammenfassung

Dass das im Komitat Hont befindliche Dorf Domaníky in der archäologischen Literatur bekannt wurde, ist Andrej Kmeť zu verdanken. Im Jahre 1887 legte Kmeť hier einige Gräber eines früheisenzeitlichen Gräberfeldes frei. Er veröffentlichte im zweiten Band von „Tovaryšstvo“ sowohl seine Grabungsergebnisse als auch die meisten Funde. Kmeť wird als erster Erforscher des Fundortes in der slowakischen Forschung genannt, obwohl schon mehr als ein Jahrzehnt vorher über die ersten Funde berichtet worden war, die sogar ins Ungarische Nationalmuseum gelangten. Im Sommer 1876 wurde dort auch eine kleine Ausgrabung durchgeführt. Der Notar R. Keller machte im Jahre 1870 F. Rómer bzw. die Archäologische Kommission auf die hier ans Tageslicht gekommenen Funde aufmerksam. Sechs Jahre später, Ende August 1876, besuchte der Laienforscher und Apotheker Ede Boleman aus Levice die Fundstelle und nahm eine kurze Ausgrabung vor. Seine Forschungen waren mit dem VIII. prähistorischen und anthropologischen Kongress verbunden, der zwischen 4. und 11. September 1876 in Budapest veranstaltet wurde. Sein Grabungsbericht erschien in der Tageszeitung „Hon“ (Heimat) unter dem Titel „Archäologische Funde im Komitat Hont“. Er sandte einen Teil der Funde an F. Rómer, den anderen wollte er bei der kleinen Ausstellung anlässlich der Exkursion der Kongressteilnehmer in Magyarád (Maďarovce) vorstellen. Der Bericht erschien slowakisch in der ersten Nummer von *Slovenský letopis* (1876), Seite: 334, jedoch ohne Nennung der Originalquelle. Die von Boleman an Rómer gesandten Funde gelangten aber nicht ins Nationalmuseum. Wahrscheinlich hat der Professor der Archäologie damit die Sammlung seines Lehrstuhles bereichert, was wir mangels weiterer Angaben nicht klären konnten. Boleman berichtete im Zeitungsartikel auch über eine Urne aus Domaníky, die sich im Besitz des Notars R. Keller befand. Im Februar 1877 schenkte Keller die Urne mit anderen prähistorischen Funden dem Ungarischen Nationalmuseum (UNM Inv.-Nr. 18/1877). Dabei handelte es sich um ein Steinamulett, einen Steinmeißel, ein Hirschgeweih und ein Bronzegerät in Form einer Hülse, die in Sebechleby gefunden worden waren. Nach Bolemans Bericht war die dem Museum geschenkte graue Urne mit eingedrückten Verzierungen am Ufer des Flusses zum Vorschein gekommen. Sie stammt höchstwahrscheinlich aus demselben Gräberfeld, das zuerst von Boleman, dann einige Jahre später von Kmeť erforscht wurde. Die Fundstelle liegt ca. 600 Meter südöstlich vom Dorf, gleich auf dem rechten Ufer des Štiavnica-Baches, in der sogenannten Flur Konopiská. Die Urne ist typologisch mit dem Stück aus dem Grab 281 des Gräberfeldes von Ilava verwandt, die in den Typ A2 eingeordnet wurde. So können wir die Urne in Reinecke Ha B1 datieren.

Von den anderen eingesandten Gegenständen aus Sebechleby befinden sich nur zwei – die Steinaxt und das Bronzegerät – im Nationalmuseum. Das Bronzegerät hat die Form einer Dolchhülse und besteht aus zwei zusammengelöteten Stücken. Schon József Hampel hat seine Funktion als Bergbaugerät bestimmt. Aus Sebechleby sind mehrere Funde bzw. Fundorte bekannt, wie zum Beispiel Malá Hora, wo ein Gräberfeld der Lausitzer-Kultur gestört wurde. Das ins Nationalmuseum gelangte Gerät ist ein Tüllenpickel, der im Bergbau genutzt wurde. Sebechleby liegt am Fuss des Selmecer-Berges (Štiavnické vrchy), und in der Nähe befinden sich zahlreiche Fundorte von Kupfer- und Golderzen. Neben dem Stück von Sebechleby sind bisher keine Geräte vom bronzezeitlichen Bergbau in der Slowakei bekannt. Die besten Analogien des Pickels kommen in westlichen Österreich, im Land Vorarlberg, am Fundort Mitterberg vor. Dieser Typ wurde danach auch als Tüllenpickel der Mitterberger Form benannt. Einige solche Stücke waren im Hortfund vom Pass Lueg, der in die ältere Urnenfelderzeit bzw. in den Horizont der Bronzehorde von Haidach und Draßburg datiert wird. Der Tüllenpickel aus Sebechleby bezeugt Kontakte mit dem westösterreichischen Bergbau in der Spätbronzezeit.

Abb. 1. Umgebung von Domaníky und Sebechleby auf der Karte der Zweiten Militäraufnahme.

Abb. 2. Ede Boleman (1835–1884).

Abb. 3. Urne aus Domaníky in der Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums.

Abb. 4. Steingerät aus Sebechleby.

Abb. 5. Zeichnung des Tüllenpickels von Sebechleby: 1 – Zeichnung von J. Marettová; 2 – Zeichnung im Buch von J. Hampel (1896, 32, Abb. 3).

Abb. 6. Tüllenpickel vom Mitteberger Typ (Mayer 1977, Taf. 91).

Abb. 7. Der Hortfund vom Pass Lueg (Mayer 1977, Taf. 124).

Translated by Péter Prohászka
Übersetzt von Péter Prohászka

PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
nraunevi@savba.sk

Dr. Péter Prohászka, Phd.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
prohaszkapeter@freemail.hu

